

**FRIEDRICH NAUMANN
STIFTUNG** Für die Freiheit.

1995-2020

25 GODINA DAYTONA

Nedovršena država na teškom
putu ka Evropi

Izdavač

Friedrich Naumann Foundation for Freedom
Western Balkans
Bulevar Kneza Aleksandra Karadjordjevica 13/A8, 11040 Belgrade, Serbia
+ 381 11 3066824
westbalkan@freiheit.org
<http://westbalkan.freiheit.org>

/freiheit.org

/FriedrichNaumannStiftungFreiheit

/FNFreiheit

Autori

Prof Dr Marie-Janine Calic
Dr Soeren Keil

Urednici

Michael Roick
Adnan Huskić

Layout

Jilduza Pajazetović, Selmir Pajazetović

Datum

Mart, 2021

Tiraž

250

Copyright © 2021 by the Friedrich Naumann Foundation for Freedom
Alle Rechte vorbehalten

Predgovor

Bosna i Hercegovina je država sastavljena od tri „konstitutivna naroda“ i teritorijalno podijeljena na dva takozvana „entiteta“: jednu republiku i jednu federaciju. Radi se o jako neobičnoj konstrukciji propisanoj Daytonskim mirovnim sporazumom, sporazumom koji je, u jesen 1995.g., okončao prvi, izuzetno krvav, rat u Evropi nakon završetka konflikta između istočnih i zapadnih sila.

Prije 25 godina, 14. decembra 1995.g., u Parizu je formalno potpisan Mirovni sporazum o kojem su se, nekoliko sedmica prije toga, u vojnoj bazi blizu Daytona, Ohio, SAD, uz učešće međunarodne zajednice, dogovorili predsjednici i delegacije zaraćenih strana Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Srbije.

Budući da je definisao ustavni okvir, ovaj sporazum je za politički sistem Bosne i Hercegovine sve do danas od odlučujućeg značaja.

Četvrt stoljeća kasnije došao je trenutak da se uradi rezime. Od početnoga olakšanja i euforije zbog završetka rata i izgradnje koja je uslijedila nije ostalo skoro ništa. Godinama se sve intenzivnije kritikuju, kako ustavni poredak, tako i vodeći politički akteri i cjelokupni politički i privredni sistem. Samo neke od tačaka kritike, koje se često čuju, su: neefikasnost institucija, loša infrastruktura, endemijska kurupcija i „Brain Drain“.

Stoga posmatrači opisuju Bosnu i Hercegovinu kao „nedovršenu zemlju“ koja do sada nije uspjela osigurati niti svoju tranziciju u sigurne tokove, niti stabilan mir.

Zemlja bez budućnosti?

Poslednje istraživanje koje je dala provesti Fondacija Friedrich-Naumann, pod naslovom „The Dayton Generation – The Future of Bosnia and Herzegovina in the Eyes of Young People“ ukazuje, na tjeskoban i alarmirajući način, na opasnost da zemlja u potpunosti zastane u sred svoga, ionako sporog, procesa tranzicije te da osjećaj nesigurnosti sve više preraste u rezignaciju.

Nezadovoljstvo i odbojnost prema demokratiji dolaze do izražaja kod ravno jedne trećine mladih. Svaki treći/svaka treća gaji simpatije prema autoritarnim sistemima, odnosno „jakom vođi“. Većina daje prednost etničkim partijama i institucijama. Usljed straha od diskriminacije, jedna trećina ne želi da živi u regionu gdje bi bila u manjini. Dvije trećine razmišljaju o napuštanju zemlje jer u svojoj domovini ne vide perspektive za posao i budućnost.

U nauci i javnom diskursu ne postoji saglasnost o tome u kojoj su mjeri ovi tjeskobni rezultati uzrokovani Daytonskim Sporazumom, a u kojoj mjeri ponašanjem političkih aktera u zemlji.

Marie-Janine Calic, historičarka i poznavateljica političkih procesa u Bosni i Hercegovini napravila je, četvrt stoljeća nakon Daytonu, jedan otrežnjujući rezime.

Daytonski Sporazum nije bio u stanju da prevlada uzroke rata nego je samo zamrznuo konflikt. Dalje, „Dayton“ je postao sinonim sa disfunkcionalnost i zakazivanje politike, te doveo do toga da etničke podjele postanu nešto normalno. Osim toga, cijeli daytonski proces je vodio premalo računa o mentalnim i emocionalnim dimenzijama neophodnim za uspješan mirovni ugovor.

Glavni razlog za trenutnu lošu situaciju ona vidi manje u „Daytonu“ a više u nedostatku spremnosti za kompromise odgovornih političara u zemlji.

Ono što njima nedostaje je volja da sami osmisle perspektivu zajedničkog života usmjerenu u budućnost.

Ova brošura sadrži dva glavna izlaganja digitalnog skupa Fondacije u Sarajevu, 02. decembra 2020.g.: „25 godina Daytonu – „nedovršena zemlja“ na teškom putu ka Evropi“

Prof. Marie-Janine Calic u sedam teza predstavlja svoj kritički rezime o 25 godina Daytonu, Dr. Sören Keil komprimira i komentariše centralne rezultate aktuelnog istpitivanja „Generacije Dayton“. Pri tome, kao pod lupom, postaju jasni veliki društveni, politički i ekonomski izazovi sa kojima se zemlja susreće.

Michael Roick
Rukovodilac projekta Zapadni Balkan
Fondacija Friedrich-Naumann za slobodu

25 godina Daytona – rezime

Marie-Janine Calic¹

Kada je Daytonskim sporazumom okončan rat u Bosni i Hercegovini, nakon tri i po godine, u jesen 1995., osjećalo se veliko olakšanje. Prošlost su postali masovni zločini, protjerivanja, opkoljavanja i ciljana uništavanja. Činilo se da se polako sve vraća u normalno stanje: napredovala je izgradnja, izbjeglice su se vraćale, stvarane su demokratske institucije. Ali, zadnjih godina se izgubila euforija izazvana sklapanjem primirja, na njeno mjesto je stupilo otrežnjenje i razočarenje. Čak i nakon četvrt stoljeća, Bosna i Hercegovina je ostala etnički, politički, institucionalno i mentalno duboko podijeljena. Moje rezultate ću ovdje sažeti u sedam teza:

1. Daytonski sporazum je zamrznuo konflikt. On nije bio u stanju da prevlada uzroke rata.

Mirotvorcima Kontaktne grupe za Bosnu je u novembru 1995.g. pošlo za rukom da zaustave rat. U Daytonu su ispregovarali sporazum koji je prividno bio u stanju da pomiri suprotstavljene interese i ciljeve sukobljenih strana, dviju susjednih država, Srbije i Hrvatske, kao i međunarodne zajednice. Bošnjaci (43,5%) su se borili za centralističku državu; Srbi (31,2%) i Hrvati (17,4%), nasuprot tome, za bosansko-srpsku, odnosno bosansko-hrvatsku cjelinu unutar konfederacije, eventualno za kasnije priključenje nacionalnoj matici. Za razliku od ratova u Sloveniji i Hrvatskoj, u Bosni i Hercegovini se nije radilo o jednom novom modusu vivendi, ovdje je u pitanju bila egzistencija države. Raspad Jugoslavije je ugrožavao nacionalno jedinstvo Srba i Hrvata, jedinstvo koje je garantirala višenacionalna država ravnih sedamdeset godina. Naročito virulentno je to bilo za Srbe, od kojih je jedna trećina živjela izvan Republike Srbije, ali i za Hrvate. Ponovo su oživjeli stari zahtjevi da se Bosna i Hercegovina podijeli po etničkim kriterijima.

Rješenje Kontaktne grupe, koje do danas definiše daytonsku Bosnu, izgleda ovako: Bosna i Hercegovina ostaje očuvana kao državna cjelina u svojim dosadašnjim granicama, dijeli se, međutim, na dva entiteta: Republiku Srpsku i Federaciju Bosnu i Hercegovinu, u kojoj vlast dijele Hrvati i Bošnjaci.

¹ Marie-Janine Calic je profesorica Historije Istočne i Jugoistočne Evrope na Ludwig Maximilian Univerzitetu u Minhenu

Iznad šume lokalnih, regionalnih i nacionalnih vlasti, izdiže se država. Najviša instanca je tročlano Predsjedništvo u kojem je zastupljen po jedan Bošnjak, Srbin i Hrvat. Komplikovano ustavno uređenje nije u stanju da prikrije da u političkoj klasi ne postoji volja za kooperaciju i da građani nemaju zajedničko shvatanje države. Tako se do sada nije ostvarila nada da će država protekom godina postati jedna cjelina. Nasuprot tome, spremnost da se zajednički radi opala je poslednjih godina. Ojačale su centrifugalne sile.

2. „Dayton“ je postao sinonim za disfunkcionalnost i politički neuspjeh

Politička srž Daytonskog sporazuma je Ustav koji reguliše pitanja vlasti u okviru power-sharing sistema. U zajedničkim bosansko-hercegovačkim institucijama (dvodomni parlament, tročlano Predsjedništvo, Vlada, Ustavni sud i Centralna banka) vlast zajednički vrše predstavnici tri naroda. Faktička moć, međutim, počiva u entitetima, a ne u zajedničkoj državi. Oni mogu da imaju „paralelne odnose“ sa susjednim državama.

Kod mirotvoraca je očigledno bilo u prvom redu nastojanje da se ustavnim putem izmire suprotstavljeni ciljevi, interesi i gledišta, time što će svaka strana dobiti nešto, a ni jedna sve. Bez odgovarajuće namjere nastao je jedan jako komplikovan politički sistem sa ekstremno naduvanom, netransparentnom i politiziranom upravom. Za tri i po miliona stanovnika, raspodijeljenih u dva entiteta i deset kantona, postoji, uključujući i državni nivo, ako sam tačno brojala, 15 parlamenata, šest predsjednika i tri vlade. Osim toga, Ustav omogućuje svakom od tri konstitutivna naroda obimna prava veta u pitanjima od „vitalnog nacionalnog interesa“, koja omogućuju blokadu političkih odluka. Na disfunkcionalnost ovakve države žale se, sa sve većom frustracijom, kako Visoki predstavnik, koji treba da nadzire implementaciju Sporazuma, tako i Evropska komisija.

Uprkos tome, ja sam mišljenja da je nedostatak volje za kompromisom političkih vođa, a ne Dayton sam po sebi, razlog političke blokade. Sa nešto dobre volje bilo bi moguće, uzimajući u obzir suštinsku pomoć izvana, pokrenuti i tako komplikovan ustavni koncept kao što je daytonska Bosna. Struktura koja počiva na više nivoa i komplikovan sistem podjele vlasti omoćuju političkim elitama da onemogućavaju zajedničke odluke i da blokiraju zajedničku državu po svojoj volji. Lista reformi i odluka koje trebaju biti donesene je duga. U novije vrijeme se koče i mjere za borbu protiv pandemije i menadžment ilegalnih migracija. Kao što je sa žaljenjem ustanovila i Evropska komisija, poslednjih godina su čak poništene neke reforme na svim nivoima (državnom, entitetskom, kantonalnom), naročito one koje jačaju državno jedinstvo. Sljedeće činjenice puno govore: rezultat općih

izbora 2018. nije implementiran do jeseni 2020. zato što u Federaciji i dva od njenih deset kantona nije formirana nova vlada. Nije ni čudo da onda – kao što je to ustanovilo istraživanje „The Dayton Generation – The Future of Bosnia and Herzegovina in the Eyes of Young People“ – jedna trećina omladine ima negativan stav prema demokratiji. Svaki treći gaji simpatije za diktaturu ili jakog vođu.

3. Princip etničkih podjela Dayton je učinio normalnim

Međunarodna zajednica je u Daytonu postala saučesnikom nacionalističke politike. Budući da politički sistem u Bosni i Hercegovini počiva na strogim etničkim kvotama, učvrstio se sistem etničkih podjela koji je započet ratom. To reflektuju političke partije kao i mnoge druge društvene oblasti. Mnoge partije, političari i organizacije se vide isključivo kao predstavnici interesa „svoga“ naroda. I većina mladih ljudi daje prednost etničkim političkim partijama i institucijama, što pokazuje i novo istraživanje. Jedna trećina njih ne želi da živi kao manjina u određenoj regiji, plašeći se diskriminacije.

Mirotvorci su se pokorili ciljevima i zahtjevima zaraćenih strana i u smislu da po Ustavu samo predstavnici tri konstitutivna naroda posjeduju pasivno pravo glasa za Predsjedništvo i Dom naroda Skupštine. Manjine su prema tome isključene iz najviših funkcija, dok državno-građanski identitet, koji je kao mogućnost postojao za vrijeme Jugoslavije, sada uopće nije predviđen. Protiv diskriminacije od strane daytonskog Ustava žalili su se 2009. Dervo Sejdić (Rom) i Jakob Finci (Jevrej) pred Evropskim sudom za ljudska prava. Sudije su donijele presudu protiv Bosne i Hercegovine i naložile usaglašavanje njenog Ustava sa evropskim pravom. Na to opominje iznova i Evropska unija, u međuvremenu već više od deset godina.

4. Međunarodna zajednica je u velikoj mjeri izgradila Bosnu i Hercegovinu, ali je proizvela i ovisnost o pomoći

Zahvaljujući velikoj pomoći međunarodne zajednice, naročito EU, koja je najveći pojedinačni davalac, došlo je do obnove ratom porušene zemlje. Na početku su mjere imale za cilj da se obnove kuće i infrastruktura, kasnije su služile u prvom redu tome da dođe do strukturalnih prilagođavanja EU-sistemu. Unapređenje razvoja, zaposlenosti i smanjenje siromaštva, koje je u odgovornosti internacionalnih finansijskih institucija, donijelo je malo rezultata. Ponašanje davalaca dovelo je, što više, do kočenja ekonomske i finansijske politike; zemlja je u velikoj mjeri ovisna o stranoj pomoći (i transferu novca dijaspore). Pandemija virusa korona samo je dalje pooštrila ovu situaciju. Napori da se mobiliziraju vlastiti resursi kao i oni privatnog kapitala (kao što je povećanje stranih investici-

ja) nisu do sada urodili velikim plodom, te u dogledno vrijeme izgledaju kao iluzija s obzirom na COVID-19-pandemiju. Kvalitet javnih finansijskih sistema nije poboljšán, nije ostvareno efektivno ispunjavanje poreskih obaveza. Siva ekonomija dostiže po procjenama najmanje jednu četvrtinu BDP, što permanentno umanjuje državne poreske prihode i ugrožava konkurentnost. Koga bi stoga moglo začuditi da dvije trećina mladih žele da napuste zemlju. Oni za sebe ne vide perspektivu u pogledu zaposlenja i budućnosti. Već sada je Bosna i Hercegovina jedna od zemalja sa visokim Brain-Drainom.

5. Daytonski proces je premalo uzimao u obzir mentalne i emocionalne dimenzije, neophodne za uspješán mirovni sporazum.

Dobar mirovni sporazum karakteriše stvaranje stabilnog mirnog uređenja. To nije slučaj onda, kada najmanje jedna od strana u njemu vidi samo predah koji će omogućiti pripremu nekog novog rata. Drugim riječima: pravna osnova ugovora nije dovoljna ukoliko ne dođe do pokretanja mentalnih i psiholoških promjena koje idu u pravcu stabilnosti.

Za razliku od mirovnih ugovora nakon Prvog i Drugog svjetskog rata, u Daytonu nije bilo jasnih pobjednika i gubitnika. Daytonski sporazum ne sadrži klauzulu o tome ko je kriv za rat. Uprkos tome, agresija, protjerivanje i genocid ne trebaju biti nagrađeni. Po jednom Anexu koji zauzima centralno mjesto, svim izbjeglim i prognanim licima je pripalo pravo povratka na svoja ognjišta. Trebalo je ostvariti i slobodu kretanja i boravka kao i najviši nivo ljudskih prava, te standarde pravne države. Daytonski sporazum je obavezao ugovorne strane na saradnju sa Međunarodnim krivičnim sudom za bivšu Jugoslaviju, osnovanim 1993. u Den Haagu. Optuženi i osuđeni nisu imali pravo da se kandiduju za izbore i bili su isključeni iz političkih funkcija. Među ostalima, ovdje su odgovarali političari i vojni zapovjednici kao što je bosansko-srpski general Ratko Mladić i predsjednik Radovan Karadžić. Krajem 2017. Krivični sud je okončao 161 postupak, ni jedan od osumnjičenih više nije u bjegstvu. Dalji postupci se nastavljaju pod jurisdikcijom zemalja nasljednica. Iako postoje dobri razlozi za kritiku Krivičnog suda, on je postavio značajne temelje za ponovni zajednički život: kao prvo, postupci su omogućili objektiviranje onoga što se desilo i borbu protiv kulture nepriznavanja. Drugo, na ovaj način je bilo moguće individualizirati krivicu i odgovornost, dakle, zločine pripisati konkretnim počiniocima te otkloniti oslonce za pripisivanje kolektivne krivice. I treće, počinioci su pravnim sredstvima bili prisiljeni na odgovornost, došlo je do priznanja bola žrtava. To, generalno posmatrano, nisu bile loše pretpostavke za jedan novi početak.

Za nekog ko posmatra sa strane nameće se utisak da politička klasa i širi krugovi društva nisu iskoristili šanse koje ovdje postoje. Oni žive više u prošlosti nego u sadašnjosti. Na sve strane nacionalisti porede zločine počinjene u ratu jedne sa drugima. Iskustvo žrtve je postalo centralni narativ na kojem se zasniva nacionalni identitet. Rukovodstvo Republike Srpske polemizira već decenijama protiv državnog jedinstva Bosne i Hercegovine i zatjeva nezavisnost.

Nacionalno nastrojani Hrvati zahtijevaju temeljnu reformu države i treći, hrvatski entitet. Ono što ovim snagama nedostaje je stvaranje perspektive zajedničkog života, perspektive usmjerene ka budućnosti.

6. Međunarodna zajednica je previše zabranjivala (ili naređivala) odgovornim licima te je stoga protekom godina postala dio problema.

U odnosu međunarodne zajednice prema Bosni i Hercegovini ogleda se stanovište da je jednoj državi moguće jednostavno nametnuti trajni mir. Richard Holbrooke je slavjen zbog toga što je u Daytonu „robusno“ vodio pregovore, uključujući korištenje vojne prijetnje, te određenih trikova, da bi strane u konfliktu privolio da se suglase u bitnim stvarima. To je imalo, kako se brzo pokazalo, i svoju cijenu: ni jedna strana se nije u potpunosti identificirala sa mirovnim ugovorom. Mnogo od onoga što stoji na papiru nije nikad sprovedeno u djelo.

Međunarodna zajednica do danas nije pronašla lijek protiv ponašanja političke klase usmjerenog protiv duha Daytonu. Na početku je reagovao moćni visoki predstavnik sa svojim „bonskim ovlastima“. On je mogao da otpusti demokratski izabrane političare iz državne i partijske službe, stavi zakone van snage i sprovede samostalne odluke (kao što je povrat imovine protjeranih lica ili odluka o državnim simbolima). To, međutim, nije pokrenulo proces stabilizacije koji bi počivao na vlastitim osnovama, zbog čega se već godina propagira princip „Ownership“, dakle veća suzdržanost OHR-a. On se zadnjih godina zasniva na posmatranju i podnošenju izvještaja. Ovo stanje, prvobitno faktičkog a kasnije „doživljenog“, protektorata, oduzelo je političkim elitama svaki osjećaj odgovornosti, a time i neophodnu spremnost na kompromise koja karakteriše politiku.

Na svim nivoima društva, prije svega kod političkih rukovodilaca, vlada ubjeđenje da pomoć stalno mora da dođe iz vana. Duga je lista želja i zahtjeva, naročito onih usmjerenih prema EU. 2015. je stupio na snagu Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju. U februaru 2018. Komisija je predala upit-

nik (questionnaire), na osnovu koga bi bilo moguće odlučiti o kandidatskom statusu. Pretpostavka pristupa je, međutim, funkcionalna država i provođenje određenih reformi, kao i drugi zahtjevi koji proizilaze iz uslova za prijem u EU. Budući da država već godinama u ovom smislu ne postiže nikakav napredak, kod članica je jako opala spremnost vječnog alimentiranja daytonske Bosne. Krajnje je vrijeme da se napusti lažna predstava da bi pristupanje EU mogao biti čarobni štapić za rješavanje svih budućih problema.

7. Ne postoji alternativa samostalnom i odgovornom ponašanju

Uzimajući u obzir veliki broj komplikacija pri implementiranju Daytonskog sporazuma postali su glasni zahtjevi za „Daytonom II“, dakle jednom suštinskom ustavnom reformom. Svi do sada preduzeti pokušaji izvana doživjeli su neuspjeh. Između ostalog bilo je pokušaja da se ojača centralna vlast na račun entiteta, da se tročlano Predsjedništvo zamijeni jednim predsjednikom, kao i da se ograniče prava veta u Ustavu koja dovode do blokada. Nezadovoljstvo statusom quo postoji na svim stranama, ali svaka od njih želi drugačije rješenje. Međunarodna zajednica nije do sada bila u poziciji da pokrene bitne ustavne reforme.

Kao alternativa pojavila se podjela zemlje, naročito nakon što su zapadni intelektualci i političari nedavno predložili razmjenu teritorija između Kosova i Srbije. Ovaj prijedlog se mora odbiti već iz moralnih i humanitarnih razloga. Međunarodno-pravno bi ovo bilo moguće samo onda kada bi svi zainteresovani bili saglasni, što trenutno ne bi bio slučaj. To ne bi doprinijelo stabilnosti i zbog toga što bi svaka diskusija o promjeni granica izazivala nova nasilja. A na kraju i zbog toga što bi ovo moglo poslužiti kao primjer drugim regijama - od Kosova do Kavkaza.

Jedini izlaz, i time bih prešla na zaključak, leži u većoj odgovornosti u samoj zemlji. Nema ubjedljivog dokaza za to da ljudi u Bosni i Hercegovini nisu u stanju da sami rješavaju svoje probleme. U istoriji je to češće bio slučaj, pa i nakon teških ratova, pa i u okviru okolnosti koje su dosta teže nego danas. Za to je potrebna jedna bitna pretpostavka, pretpostavka koja je imanentna svakoj politici: spremnost na sklapanje kompromisa i na gledanje u budućnost. Ko se stalno poziva na to da drugi trebaju ispravljati stvari, zapostavlja samog sebe. Ključ za funkcionalno, stabilno i socijalno orijentisanu zajednicu leži u njenim članovima. Ne treba zaboraviti: svaki strani čimbenik, pa i onaj sa dobrom voljom, donosi sa sobom i vlastite interese – a postoji mogućnost da donese i nove probleme. 25 godina nakon završetka rata je krajnje vrijeme da Bosna i Hercegovina svoju sudbinu snažnije uzme u svoje ruke.

”DEJTONSKA GENERACIJA”: BUDUĆNOST BOSNE I HERCEGOVINE U OČIMA MLADIH

Sažetak rezultata

Soeren Keil¹

Uvodna razmatranja

U decembru 2020. približavala se po 25. put godišnjica potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma. Prije četvrt vijeka ovaj ugovor je okončao rat u Bosni (1992-1995.), te postavio osnove poratnog političkog uređenja podijeljene, višenacionalne države. 25 godina poslije Daytona Bosna i Hercegovina još uvijek nema stabilnu demokratiju. To je država u kojoj, doduše, od 1995. nema oružanih sukoba između Bošnjaka, Srba i Hrvata (takozvanih konstitutivnih naroda), ali u zadnjih 25 godina nije prepoznatljiv ni mjerljiv napredak u pravcu konsolidovanja državnosti i funkcionalne demokratije.²

Cilj

Od svoga potpisivanja sam Sporazum je bezbroj puta analiziran, vrednovan i procjenjivan, kako od strane domaćih, tako i od strane stranih eksperata. Cilj ovoga istraživanja nije bio ponavljanje ranijih studija, argumenata i rezultata. Umjesto toga ovo istraživanje postavlja jednu novu polaznu tačku za razumijevanje Bosne, 25 godina nakon završetka rata. Ispitali smo „Dayton-generaciju” o njihovom mišljenju o državi i njenoj budućnosti – dakle one mlade ljude koji su odrasli u daytonskoj Bosni nakon 1995. godine. Istraživanje treba da pokaže kakav uticaj vrše daytonske strukture na mlade ljude u poratnoj Bosni. To se odnosi kako na njihov lični život (stoga pitanja o prijateljstvima i internoj migraciji), kao i na

¹ Dr. Soeren Keil je Reader in Politics and International Relations na Canterbury Christ Church University u Velikoj Britaniji. Zajedno sa kolegom, profesorom Jensom Woelkeom (Univerzitet Trento, Italija) i profesorom Damirom Kapidžićem (Univerzitet Sarajevo, Bosna i Hercegovina) snosi akademsku odgovornost za projekat “The Dayton Generation”.

² U pogledu ocjene stanja vidjeti na primjer: Keil, Soeren i Anastasiia Kudlenko: „Bosnia and Herzegovina 20 Years after Dayton: Complexity Born of Paradoxes.” *International Peacekeeping* 22, no. 5 (2015): 471-489.

njihova razmišljanja o politici i perspektivama u budućnosti. Rezultat je bio iznenađujući. On pokazuje ne samo to kako su mladi ljudi u današnjoj Bosni pod uticajem poratnih struktura; u stavovima mlade generacije ogledaju se takođe i nejasnoće, podjele i suprotnosti prisutne u cijeloj državi.

Metodologija

Ispitivanje koje smo ovdje analizirali provedeno je u jesen 2020.g. na cijelom teritoriju Bosne i Hercegovine. Uz finansijsku pomoć i suradnju Fondacije Friedrich-Naumann, tri naučnika odgovorna za ovo istraživanje (Keil, Woelk i Kapidžić), dobila su mogućnost da izrade upitnik. Samo online ispitivanje provela je marketing kompanija Valicon. Ukupno su, na web stranici www.jaznam.ba ispitane 1529 mlade osobe u dobi od 18 do 30 godina. Ispitivanje je provedeno u periodu od 29. oktobra do 8. novembra 2020. godine.

Upitnik se sastojao od dva dijela: dio 2 (Attitudes Towards the Future) sastojao se od 3 otvorena pitanja:

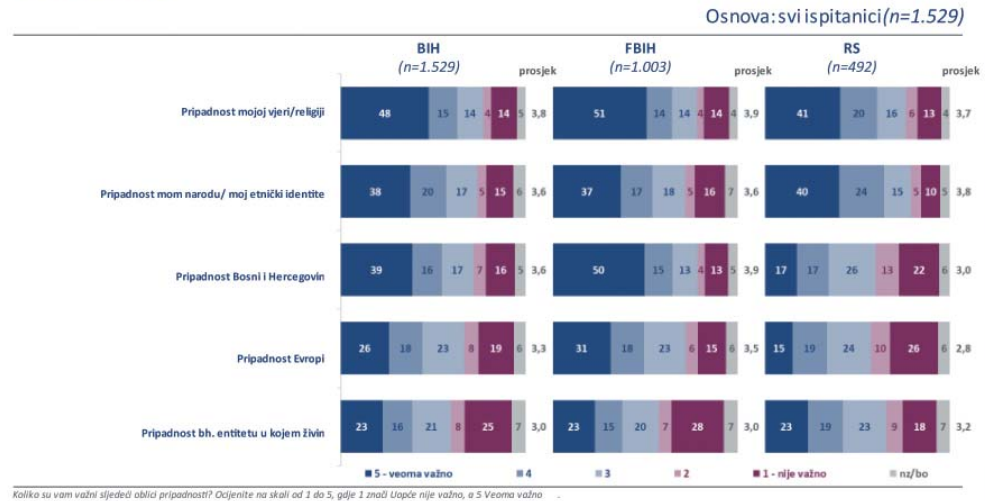
- ♦ **Šta je Bosna i Hercegovina za tebe?**
- ♦ **Kakva bi država trebala biti Bosna i Hercegovina?**
- ♦ **Pod kojim uslovima si spreman/spremna da se aktivno angažuješ za bolju budućnost Bosne?**

Prvi dio se sastojao od četiri cjeline (Part A: Society and Politics; Part B: Attitudes towards Bosnia and Herzegovina, Part C. State Institutions, Constitution and Governance; Part D: European Integration, Economy, Development and Environment) sa ukupno 91 pitanjem. Dok se u drugom dijelu nalaze otvorena pitanja, prvi dio je ispitanicima predviđao vrednovanje na skali od 1 do 5, u pogledu slaganja sa formulisanom izjavom/pitanjem (1 – uopće se ne slažem, 5 – u potpunosti se slažem). Predviđena je i mogućnost odgovora „Don't know“ (ne znam) ili „No Answer“ (bez odgovora).

Demografija

49% (745) učesnika bilo je muškog, a 51% (784) ženskog spola. U istraživanju su ispitivani stanovnici oba bosanska entiteta. Iz Federacije, dijela koji je pretežno naseljen Bošnjacima i Hrvatima bilo je 66% učesnika. 32% učesnika je bilo iz dijela Republika Srpska (RS), naseljenog pretežno srpskim stanovništvom, a 2% učesnika je iz Brčko-Distrikta koji ne pripada ni jednom od entiteta. Više od 1/3 (37%) učesnika su fakultetski obrazovani (prije svega ekonomija (Economics), pravo, političke nauke i brojni drugi fakulteti). 60% njih imaju više obrazovanje. 1% je onih koji imaju samo osnovnu školu. 56% ispitanika su se izjasnili kao Bošnjaci, 30% kao Srbi i 7% kao Hrvati. Skoro polovina (48%) ispitanika je izjavila da im je jako bitna pripadnost religijskoj zajednici. Interesantno je da se sa ovom izjavom složilo 51% ispitanika u Federaciji, a samo 41% u Republici Srpskoj. Bitne razlike su se pokazale i u pogledu

Demografija

osjećaja pripadnosti Bosni i Hercegovini. Dok je 50% ispitanika u Federaciji izjavilo da im je pripadnost Bosni i Hercegovini veoma važna, to je uradilo samo 17% ispitanika u Republici Srpskoj.

Rezultati

Društvo i politika

Sa namjerom su razdvajani rezultati ispitivanja za cijelu Bosnu (BiH), te rezultati za njena dva entiteta, Federaciju (FbiH) i Republiku Srpsku (RS). Već u prvom dijelu vidljivi su bitni, djelimično suprotstavljeni rezultati. Tako se, reicmo, najveći dio ispitanika slaže sa tvrdnjom da sloboda govora mora omogućiti svakom (i svakoj) da kritikuje vlast (67% u Bosni, 69% u Federaciji i 63% u Republici Srpskoj). Istovremeno, samo 30% mladih ljudi smatra da je demokratija dobar oblik vladavine. Nešto manje od 50% ispitanika u Fedraciji se slaže sa tvrdnjom da su opozicione stranke važne za zdravu demokratiju. Ono što zabrinjava je, takođe, da se 29% ispitanika u potpunosti ili djelomično slaže sa tvrdnjom da je, pod određenim okolnostima, autoritarni režim bolji od demokratskog sistema. Doduše, veliki dio ispitanika

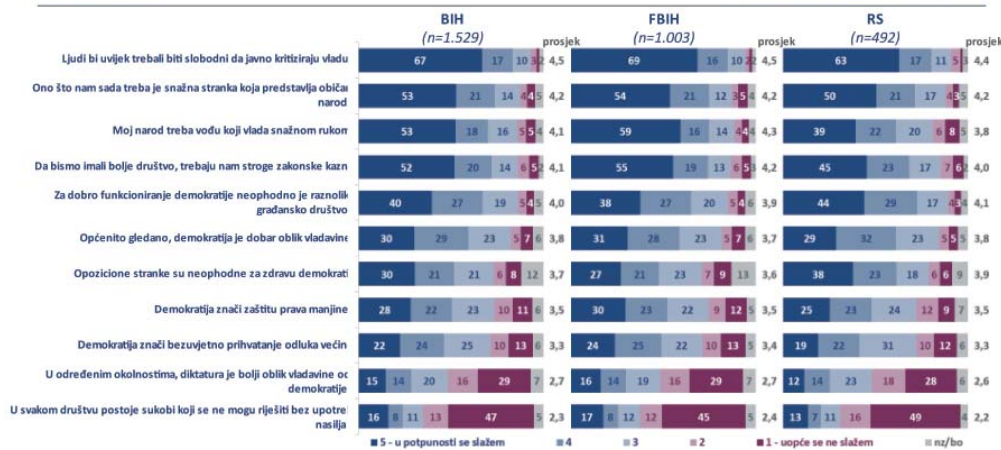
(47%), ne slaže se sa tvrdnjom da se neki konflikti mogu riješiti samo silom, ali i u Federaciji (20%) i u RS (20%) imamo 1/5 ispitanika koji vjeruju da je, pod određenim okolnostima, nasilje neophodno da bi se konflikti riješavali.

VALICON

Politika i ljudska priroda

BiH + entiteti

Osnova: svi ispitanici (n=1.529)

U kojoj mjeri se slažete ili ne slažete sa sljedećim tvrdnjama o politici i ljudskoj prirodi? Ocijenite svoj stepen slaganja/ neslaganja na skali od 1 do 5, gdje 1 znači Uopće se ne slažem, a 5 U potpunosti slažem.

17

Ovo, djelomično protivrječno shvatanje demokratije, demokratskih normi i demokratskih procesa odlučivanja, ogleda se i u drugim odgovorima. Tako, više od 50% ispitanika smatra da treba vjerovati institucijama koje štite nacionalna, odnosno građanska prava. Ali samo 23% ispitanika se u potpunosti slaže sa tvrdnjom da se može vjerovati demokratskim institucijama. Većina ispitanika se kritički odnosi i prema globalizaciji. Samo 41% njih se slaže sa stavom da je globalizacija pozitivna stvar i da ne predstavlja prijetnju.

I u ličnom životu se odražavaju protivrječnosti u stavovima. Tako, 68% ispitanika smatra da im je etnička pripadnost njihovih prijatelja nebitna. Ovaj stav se, međutim, smanjuje na 33% kada se radi o etničkoj pripadnosti budućeg bračnog druga.

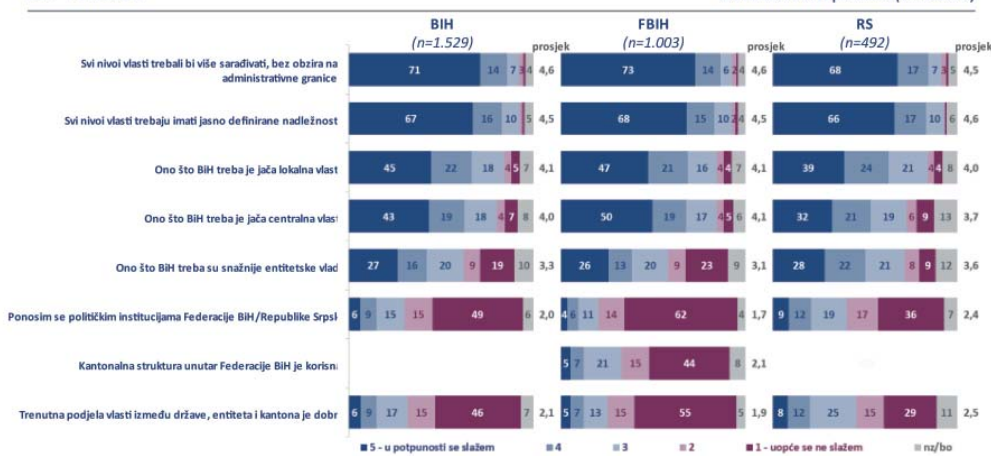
iznosi samo 53% - što je iznenađujuće visok procenat za entitet čije političke elite godinama blokiraju svaki napor u pravcu centralizacije i insistiraju na samostalnosti RS-a.³ Jasne razlike se pokazuju i u pitanju da li postojeći sistem funkcioniše, te da li je postojeća podjela nadležnosti dobra. U RS to negira nešto manje od 50% ispitanika. U Federaciji se 55% ispitanika ne slaže sa stavom da sistem u Bosni i Hercegovini trenutno funkcioniše.

VALICON

Podjela vlasti među različitim nivoima upravljanja u BiH

BiH + entiteti

Osnova: svi ispitanici (n=1.529)

Šta mislite o podjeli vlasti među različitim nivoima upravljanja u Bosni i Hercegovini? U kojoj se njezi slažete sa sljedećim tvrdnjama?

38

Državne institucije, ustav i upravljanje

U pogledu pitanja koja se odnose na postojeći Daytonski ustav dolaze do izražaja već pomenute protivrječnosti stavova mlade generacije. Takođe dolaze do izražaja i razlike između mladih ljudi u Federaciji i RS, po mnogim od pitanja iz ove oblasti. Generalno posmatrano, u odnosu na Daytonski sporazum

³ Hulsey, J. i Keil, S. (2020). Power-Sharing and Party Politics in the Western Balkans. In: S. Keil i A. McCulloch, eds. *Power-Sharing in Europe – Past Practice, Present Cases and Future Directions*, Cham: Palgrave MacMillan, 115-140.

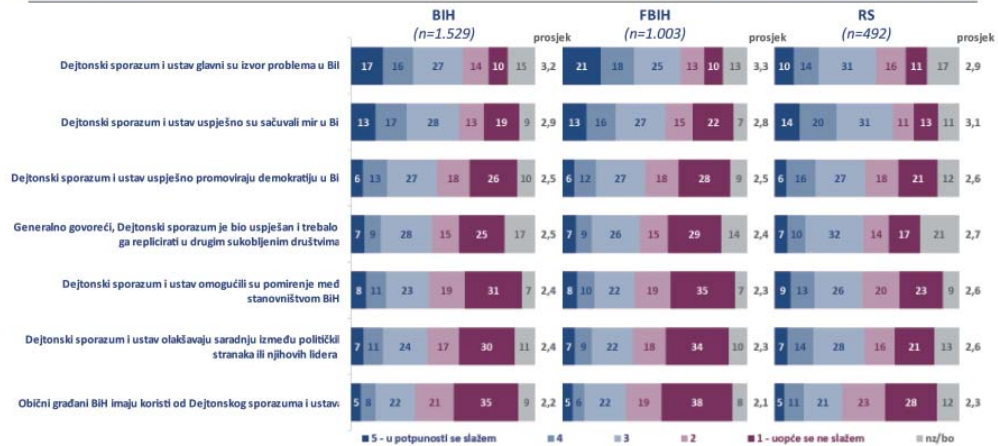
postoji kritički stav većine. Preko 50% ispitanika se djelomično ili potpuno ne slaže sa tvrdnjom (4/5 na korištenoj skali), da je Sporazum bio dobar za građane Bosne. Ali, Daytonski sporazum se ne smatra jedinim krivcem za probleme u zemlji. Samo 17% ispitanika se u potpunosti slaže sa tvrdnjom da je Daytonski sporazum odgovoran za probleme u državi. Ukupno uzimajući, postoji kritički stav prema mogućnosti Sporazuma da doprinese demokratizaciji i pomirenju – kako u Federaciji tako i u RS-u.

VALICON

Dejtonski sporazum i važeći Ustav Bosne i Hercegovine

BiH + entiteti

Osnova: svi ispitanici (n=1.529)

Kakvo je vaše mišljenje o Dejtonskom sporazumu i važećem Ustavu Bosne i Hercegovine? U kojoj se mjeri slažete ili sa suprotnim tvrdnjama? Ocjenite na skali od 1 do 5, gdje 1 znači Uopće se ne slažem, a 5 U potpunosti se slažem.

Iako članstvo Bosne u EU uživa najveći prioritet u spoljnoj politici zemlje,⁴ mladi ljudi ne doživljavaju EU-integraciju kao motor koji pokreće reforme. Samo 22% njih se u potpunosti slaže sa tvrdnjom da EU-integracija opravdava dalekosežne ustavne reforme, dok na primjer 22% u Republici Srpskoj ovo u potpunosti ili djelomično odbija.

Skupno posmatrano nameće se zaključak da postoji neshvatanje daytonskog Ustava i potrebe njegovih izmjena: u pogledu većine pitanja koja se na ovo odnose ne postoji niti veliko slaganje, niti veliko neslaganje. Doduše, mladi ljudi se ne slažu sa postojećim Ustavom i ne vjeruju da je on dobar i da država

4 Huskic, A. (2015): Complex System, Complex Foreign Policy: The Foreign Policy of Bosnia and Herzegovina. In: Keil, S. I Stahl, B. eds. *The Foreign Policies of Post-Yugoslav States – From Yugoslavia to Europe*. Cham: Palgrave MacMillian, 122-146.

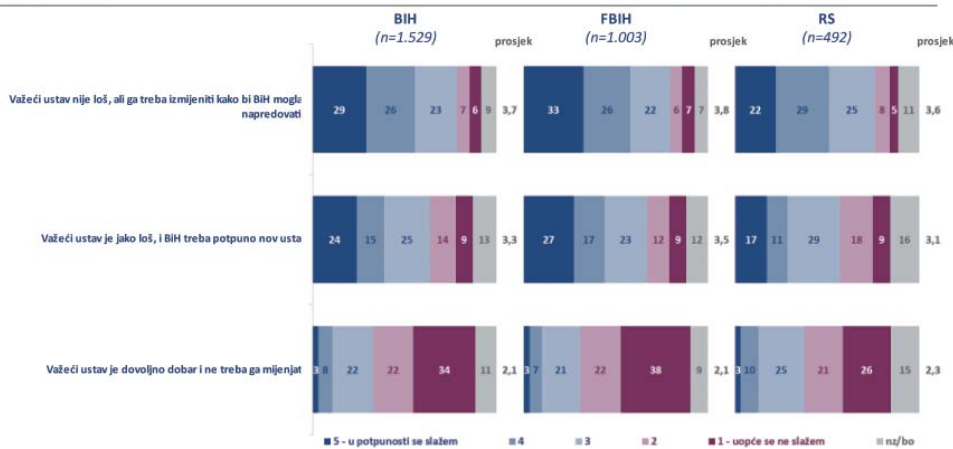
funkcioniše. Ali, ne postoji jasna tendencija u odnosu na pitanje da li je potrebno izmijeniti i prilagoditi postojeći Ustav, kao što pokazuju rezultati u slikovitom prikazu:

VALICON

Ustavne promjene u Bosni i Hercegovini

BiH + entiteti

Osnova: svi ispitanici (n=1.529)

Kakvo je vaše mišljenje o ustavnim promjenama u Bosni i Hercegovini? U kojoj se mjeri slažete sa sljedećim tvrdnjama?

55

Jasniju sliku imamo kod pitanja koji dijelovi Ustava trebaju biti promijenjeni. Potpuna ili djelomična saglasnost od preko 50% ispitanika postoji u oblastima: a) uklanjanja etničkih kriterija, b) izmjena Predsjedništva, c) potvrđivanja reformi koje se odnose na oružane snage u Ustavu i d) reforme Vijeća ministara. Interesantno je prije svega pitanje promjene teritorijalne strukture zemlje. Ona nailazi na jasnu podršku u Federaciji, dok u RS nailazi na potpunu ili djelomičnu suglasnost samo 31% ispitanika.

Evropske integracije, privreda, razvoj i okoliš

Slične protivrječnosti, kao i one opisane u prethodnim oblastima, imamo i u odnosu na EU-integracije Bosne i Hercegovine. Tako se većina ispitanika slaže (u potpunosti ili djelomično) sa izjavom da je EU-integracija i dalje bitna za državu, te da svi državni organi trebaju da rade u tom pravcu (62%). Ali samo 38% ispitanika se slaže sa stavom da to treba biti formulisano u Ustavu kao državni cilj. 46% ispitanika se, u potpunosti ili djelomično, slaže sa izjavom da EU ima previše uticaja na zemlju.

I u oblasti privrede primjetno je da mladi ljudi prepoznaju, te da mogu da navedu probleme svoje zemlje. 47% njih se u potpunosti slažu sa tvrdnjom da ekonomski kriterij treba da igra važnu ulogu u organizaciji države. 54% njih kaže jasno da su pri traženju posla veze bitnije nego obrazovanje i stručnost. Ali, nešto manje od 20% se u potpunosti slaže sa tvrdnjom da je tržišna ekonomija dobra stvar. Ne prihvata se, s jedne strane, trenutno stanje u privredi, gdje vladaju kleptokratija i nepotizam,⁵ dok se, s druge strane, kritički odnose prema slobodnoj tržišnoj ekonomiji. U oblasti okoliša je vidljiv sličan trend. Tako, 59% njih smatra da je okoliš bitan resurs Bosne, ali manje od 25% ispitanika se izjašnjavaju za prestanak rada termoelektrana na ugalj. Konačno, i trenutna kriza izazvana virusom korona se uočava kao dugoročni problem koji, doduše, otkriva slabosti političkog sistema ali ne dovodi do poboljšanja niti u politici, niti u ekonomiji. Samo 10% ispitanika se slaže sa tvrdnjom da kriza izazvana korona virusom može otvoriti i nove ekonomske mogućnosti.

Sažetak

Kompleksna je i djelomično protivrječna slika koju dobijamo nakon ovog istraživanja. Iz nje vidimo jednu mladu generaciju koja je pod jakim uticajem političkog, ekonomskog i socijalnog sistema u post-daytonskoj Bosni, puna suprotnosti i protivrječnosti kao i sama država. Mlada generacija je i te kako svjesna problema zemlje: jasno su prepoznate slabosti političkog, privrednog i društvenog sistema. Ono što nedostaje je jasan stav da su promjene potrebne i nada u poboljšanje. Umjesto toga imamo sliku jedne mlade generacije koja se osjeća zapostavljenom od države u kojoj živi, te koja relativno deprimirano i pesimistično gleda u budućnost. Radi se o generaciji koja ili, protiv svoje volje, pristaje na pravila kleptokratije i etničke podjele i/ili nastoji da od istih pobjegne u inostranstvo. Nije iznenađujuće da 4 od 10 ispitanika, na pitanje da li je lakše naći posao u inostranstvu, odgovara sa jasnim da, sa čim se djelomično slaže i daljih 21%. Više od polovine ispitanika ne vjeruje da u Bosni za njih postoji bolja budućnost. Ovo je nešto što podstiče dalje emigracije.

Iz političkog ugla posmatrano, možemo reći da mlada generacija u Bosni nema povjerenja u državne političke institucije i elite. Kritički se posmatra i demokratija kao forma vladavine, umjesto toga je primjetno okretanje konzervativnom, tradicionalnom sistemu vrijednosti u kojem veću ulogu igra i religija. Autoritarna vlast se ne smatra per se lošom, a EU i drugi internacionalni akteri se (više) ne smatraju nosiocima nade u promjene na bolje i onima koji guraju reforme.

Ovi rezultati su značajni u prvom redu za one koji vjeruju da će nova generacija promijeniti državu. Ova nada se, na osnovu rezultata ovog istraživanja, neće ispuniti. Umjesto toga se mora postaviti pitanje, kako je moguće u budućnosti efektivnije unapređivati demokratiju i rad sa mladima, i to tako da mladi ljudi počnu da osjećaju da se čuje i njihov glas – te da imaju budućnost u svojoj zemlji.

⁵ Vidi o ovoj temi: Valery Perry i Soeren Keil (2018): The Business of State Capture in the Western Balkans – An Introduction, *Southeastern Europe*, 42: 1-14.

